

Hal, gyümölcs, gyékény az ártérben A pákászvilág rejtett értékei

Az egykori ártéri gazdálkodás a természettel való együttműködést jelentette, az ember alkalmazkodott a táj nyújtotta lehetőségekhez, és egyensúlyának felborítása nélkül hasznosította annak minden elemét. Az ártér hasznosítása a paraszti életformának sokfelé a földművelés-nél is fontosabb része volt. Az állattartás (téli legeltetés, takarmányozás) mellett számos vadnövény és -állat is fontos eleme volt megélhetésének (oltott és vadgyümölcsök, különösen ínséges-háborús időkben, som, galago-nya, berkenye, súlyom, harmatkása, böngyöle [azaz gyékény-gyökértörzs], vízi madarak és tojásaik, teknős, mé-hészkedés). Emellett a paraszti életmód nélkülözhetetlen kellékei (faanyag, gyékény) származtak az ártérről.

Ártéri halászat

Az árterek halászata elsősorban a kiáradt víz szétvezetésére és annak apadáskori visszavezetésére épült. Áradáskor a vizet szét- és utána vissza-vezető fokok, mesterséges árkok a víz-zel együtt a halaknak is utat nyitottak, és nekik a könnyen felmelegedő, se-kély víz kedvező környezetet biztosított a szaporodásra. A ponty például itt, az elárasztott réteken találja meg azt a szárazföldi növényzetet, melyre ikráit lerakja, mely ha arról kemény talajra hull le, megmarad, ha iszapba, oxigén híján elpusztul. A középkori Magyar-ország legendás halbőisége is első-sorban ennek köszönhető.

Mátyás király idejéből idéztek egy elterjedt mondást, miszerint Magyar-országon egy folyó két rész vízből és egy rész halból áll. Igaz, hogy a domb-vidékeken a völgyekben duzzasztott halastavak százairól vannak adataink –ott, ahol ma emberemlékezet nincs arról, hogy valaha halastó lett volna–, az eke tucatjával forgat ki hálónéhezé-keket, amikor fölszántanak egy völgy-feneket a dombvidéken (a Tolna megyei Völgységben, Somogyban vagy az erdélyi Mezőségben).

A legtöbb halat a nagy folyók ára-dása után, a kiáradt víz visszafolyásánál fogták, a vizet visszavezető fokok elrekesztésével. A fából, vesszőből ké-szített rekeszek áteresztették a vizet és a kisebb halakat, de a nagyokat nem. Egy német katona jegyezte fel a 16. század közepén Magyarországon jártá-ban, hogy előfordult, hogy egy ilyen gerendából és vesszőkből készített, fokot elzáró rekeszre akkora tömeg hal zúdult a víz apadásakor, hogy áttörte azt. A kifogott halak nagy részét fel-dolgozták, kibelették és besózva szárí-tották, ez volt a „szivatos” vagy „sziváritott” hal. A belsőségeken sertéseket hizlaltak az úgynevezett „hasító” ta-nyákon.

Gyümölcsök a köz tulajdonában

Magyarország nemcsak rendkívüli hal-bőségéről volt híres, hanem gyümöl-cseiről is. A magyar gyümölcsészetnek is az ártér volt legjelentősebb területe. Az alma, körte, szilva és dió szereti a vízközelséget, az ártér magasabb szintjét, ahol már a keményfa is megél. Igen nagy, ma már elképzelhetetlen mennyiségben ették nyersen, aszalva, csi-gernek (gyümölcsmustnak), ecetnek és lekvárnak feldolgozva. A gyümölcsfák megnevesítve, szétszórva az erdőben, fás legelőn voltak, közterületen, köz-tulajdonban. A 18. század végén, akkor sem min-denhol, kerül a fa termése-gyümölcse családi tulajdonba, fája továbbra is köztulajdon maradt. A 19. században külön hagyatéka tárgya a kaszálórét és a rajta lévő gyümölcsfa termése. Előfordult, hogy más örökölte a rétet és más a benne lévő fa termését. A fa maga köztulajdon maradhatott. A gyümölcs szedése, aszalásra való feldarabolása, a keszőce (híg lekvár) főzése a leányok feladata volt, ezért azok gyümölcserés-kor kiköltöztek az ártéri szállásokba, és e munka mellett itt gondozták a ki-vitt baromfit is. Mint minden jelentős terménybetakarítás, szénagyűjtés, ara-tás-hordás, szüret, a gyümölcsszedés és -feldolgozás is a párvalasztással kap-csolatos vidám szokásokkal járt.

A gyümölcsfák kiirtása

Sajnos, kevés adatunk van egy-egy fa-lu, illetve gazda gyümölcsfaállományáról az elkülönözés és erdőkisajátítás előtti időkből. A Tolna megyei Madocsáról fennmaradt híradás azonban az egész ártérre jellemző lehet. A madocsaik nem nyugodtak bele abba, hogy erdeiket és benne gyümölcsfaikat elvesztették a 18. század végén, ezért azokat összeírták, kártérítés reményében. Volt jobbágy, akinek csak két alma-fája, két körtefája és 104 szilvafája volt, de volt olyan is, akinek 76 alma-fája, 48 körtefája és 635 szilvafája volt. Az uradalom, miután elvette az erdők nagy részét, írja a jegyző a falu protokollumába, *„ki vagdaltatták szegény házunk népének élelmet adó drága gyümölcsfaikat... szívfojtó érzés volt látni, hogy amint atyáink terhes mun-kával kiirtatott s megtisztított Földön plántált és oltott szép fák, melyek 70 és 80 esztendő alatt nevelkedtenek fel oly nagyra edgy két óra alatt mint pusztítatnak el! Életemtől inkább fosszanak meg, kiáltá könyörögve a sok síró szegény, csak fáimat, gyermekei-met tápláló fáimat kíméljék!”*

Gyékény, paprika, káposzta

Volt még jó néhány ártéri haszonvétel, melyeknek fontosságát nehéz ma iga-zán megérteni. Például a gyékény is az ártér fontos terméke lett. A gyékény-szöttes a középkori lakás egyik legfontosabb, nélkülözhetetlen kelléke, be-rendezése. Jó hő- és nedvességszigetelő volta miatt ezen ülnek, ezen alszhatnak, ez képezte az ágyat. A Margit királyleány kolostori alázatosságát említő legendából megtudjuk, hogy ő nem feküdt az apjától kapott ágyba, hanem a többi nővérhez hasonlóan, továbbra is csak gyékényén aludt. Gyékényt feszítettek nap és eső ellen a kocsikra, szekerekre, gyékényre tették ki az árut vásárokon, azzal takarták be a meleg-ágyban nevelt palántákat éjszakára a fagy ellen. Gyékényből terménytartókat, méhkasokat, köteleket fontak, az-zal kötötték meg a kerítések, vejszék nádfalait stb. Buzogánya

a taplót helyettesítette tűzcsiholásnál, ennek gyűjtésével foglalkoztak a pákászok.

Nem szóltunk még az árterek kimagasló halmain (melyeken télen a jóság éjszakázott, és éppen ezért termékeny, zsíros földű volt) folyó kertészkedésről. Nem véletlen, hogy leghíresebb, paraszti kertészközpontjaink ártérben voltak. A szegedi, kalocsai, bogyaljai, cecei paprikaközpontokról neveztük el legfontosabb fajtáinkat. Ártérben termesztett a legjobb káposzta és len is.

Forrás: História 2010/6–7. 30-31.